

دانشگاه علامه طباطبائی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم اقتصادی

موضوع:

منافع اقتصادی ایران از تجارت با

کشورهای عضو گروه D-8

استاد راهنما: دکتر حمیدرضا ارباب

استاد مشاور: دکتر عباس شاکری

نگارنده: فائزه خراسانچی

سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹

تقدیم به

زیباترین معانی زندگی، پدر و مادر مهربانم

و همراه همیشگی زندگی ام، که با تمام کاستی هایم ساخت تا من ساخته شوم.

سپاس خداوند کارساز بنده نواز را که توفیق پیدا و پنهانش یاری کرد تا این خدمت ناچیز سامان و پایان یافت و سپاس من نثار تمامی کسانی که از نور علمشان بهره بردم.

ابتدا از اساتید محترم، جناب آقای دکتر ارباب که موفقیت خود را مدیون الطاف و راهنماییهای ایشان هستم، جناب آقای دکتر شاکری که با مشاوره های ارزشمندشان بر غنای این کار افزودند و جناب آقای دکتر یوسفی که داوری این رساله را بر عهده گرفتند، بسیار سپاسگزارم.

از پدر و مادر دلسوزم که بعد از خدا هرچه دارم از ایشان است و از همسر مهربانم که در این مدت هیچگونه کمکی را از من دریغ نکرد و در تمام مراحل یار و پشتیبانم بود، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم.

همچنین از خواهر و برادر عزیزم که بی منت در جهت پیشرفت و ترقی اینجانب کوشیدند و از جناب آقای مهندس مهدی صالحی مؤید که زحمت بسیاری برای رساله بنده متحمل شدند، سپاسگزارم.

چکیده

در این پایان نامه، به بررسی آثار و نتایج حاصل از تشکیل گروه D-8 بر اقتصاد کشورهای عضو (با تمرکز بر اقتصاد ایران) پرداخته شده است. بر این اساس، سهم تجارت کشورهای عضو این گروه با یکدیگر، سهم آن‌ها در تجارت جهانی، مکمل تجاری بودن کشورهای عضو گروه، تجارت متقابل دوجانبه این کشورها، اثر خالص رفاهی حاصل از تشکیل گروه بر تجارت ایران و خلق تجارت و انحراف تجارت ناشی از عضویت ایران در این گروه، مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است. در این رساله از روش تحقیق تجربی- توصیفی استفاده گردیده و جامعه آماری، کلیه کشورهای عضو گروه D-8 در نظر گرفته شده و اطلاعات مورد نیاز درباره این کشورها نیز طی سال‌های ۲۰۰۷-۱۹۹۰، از منابع آماری ذکر شده استخراج گردیده است. در مبانی نظری این تحقیق از شاخص خلق تجارت، شاخص انحراف تجارت، شاخص تراکم تجاری، شاخص تکمیل تجاری و شاخص جانبداری تجاری استفاده شده است.

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، کشورهای عضو با دارا بودن منابع عظیم نیروی انسانی جوان، فعال و پویا و نیز حجم عظیمی از منابع معدنی غنی همچون نفت و گاز و مواد معدنی فلزی، قابلیت‌ها و توانایی‌های بسیار زیادی از نظر رشد اقتصادی و صنعتی دارند و با بهره‌گیری از این منابع و همکاری متقابل فی مابین می‌توانند اتحادیه بین‌المللی بزرگ و قدرتمندی را در عرصه بین‌الملل ایجاد نمایند. جهت تحقق چنین امر مهمی، توافق بر یک سیاست مشترک در موضوعات مختلف از قبیل آزادسازی، خصوصی‌سازی، سرمایه‌گذاری خارجی، رقابت و تأسیس آژانسهای پولی و مالی ضروری خواهد بود.

در این راستا، سلسله اقداماتی ذیل پیشنهاد می‌گردد: همکاری در راستای تدوین و توسعه نشان تجاری D-8، تولید و ارائه محصولات ساخت D-8 و تأسیس شرکت‌های مشترک المنافع در کشورهای عضو، بسترسازی لازم جهت تشویق سرمایه‌گذاری متقابل از طریق انعقاد موافقتنامه‌های دو جانبه یا چند جانبه و موافقتنامه‌های عدم اخذ مالیات مضاعف، ایجاد همکاری میان موسسات استاندارد کشورهای عضو خصوصاً با هدف تدوین استانداردهای تجاری مشترک، ایجاد یک بانک اطلاعاتی برای تسهیل دسترسی به اطلاعات تجاری مرتبط به بازار کشورهای عضو، فراهم‌سازی تسهیلات لازم برای برگزاری نشست‌های تجاری- تخصصی و برپایی نمایشگاه توسط کشورهای عضو، تبادل نیروی کار متخصص و همکاری‌های بانکی، حرکت به سوی همگون‌سازی قوانین و مقررات در کشورهای عضو خصوصاً جهت تسهیل روابط تجاری فی مابین.

کلید واژه: گروه D-8؛ شاخص تراکم تجاری؛ شاخص تکمیل تجاری؛ شاخص جانبداری تجاری؛ شاخص خلق تجارت؛ شاخص انحراف تجارت.

فهرست مطالب

فصل اول

۱	اهمیت موضوع، سؤالات و فرضیات تحقیق.....
۲	۱-۱- اهمیت موضوع.....
۶	۲-۱- سؤال های تحقیق.....
۷	۳-۱- فرضیه های تحقیق.....
۷	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۷	۵-۱- روش شناسی.....
۸	۶-۱- واژگان اختصاصی طرح.....
۸	۷-۱- مشکلات و تنگناهای تحقیق.....
۸	۸-۱- روش تجزیه و تحلیل داده ها.....

فصل دوم

۹	شناخت و بررسی کشورهای عضو گروه D-8.....
۱۰	۱-۲- مقدمه.....
۱۱	۲-۲- تاریخچه گروه D-8.....
۱۴	۳-۲- اهداف تشکیل گروه D-8.....
۱۵	۴-۲- ارکان گروه.....
۱۶	۵-۲- شاخص های اقتصادی، تجاری و جمعیتی گروه.....
۱۶	۲-۵-۱- ویژگی های جمعیتی.....
۱۷	۲-۵-۲- شاخص های اقتصادی.....
۱۷	۲-۵-۱-۲- تولید ناخالص داخلی سرانه.....
۱۷	۲-۵-۲-۲- تولید ناخالص داخلی کل.....
۱۸	۲-۵-۳- تجارت کشورهای عضو گروه با جهان.....
۲۲	۲-۵-۴- تجارت درون گروهی اعضا.....
۲۳	۲-۶- کشورهای عضو گروه D-8 در یک نگاه.....
۲۶	۲-۶-۱- اندونزی.....

۳۲ ۲-۶-۲ مالزی
۳۹ ۳-۶-۲ ترکیه
۴۵ ۴-۶-۲ پاکستان
۵۱ ۵-۶-۲ مصر
۵۶ ۶-۶-۲ بنگلادش
۶۱ ۷-۶-۲ نیجریه

فصل سوم

۶۶ سوابق تحقیق و مبانی نظری
۶۷ ۱-۳ سوابق تحقیق
۷۶ ۲-۳ مبانی نظری
۷۶ ۱-۲-۳ شاخص تراکم تجاری
۷۶ ۱-۱-۲-۳ شاخص تراکم تجاری صادرات
۷۷ ۲-۱-۲-۳ شاخص تراکم تجاری واردات
۷۸ ۲-۲-۳ شاخص تفکیک شده تجاری درایسدل
۷۸ ۱-۲-۲-۳ شاخص تکمیل تجاری صادرات
۷۹ ۲-۲-۲-۳ شاخص تکمیل تجاری واردات
۸۰ ۳-۲-۲-۳ شاخص جانبداری تجاری
۸۲ ۳-۲-۳ شاخص خلق تجارت
۸۳ ۴-۲-۳ شاخص انحراف تجارت

فصل چهارم

۸۵ همکاری های اقتصادی کشورهای عضو گروه D-8 و محاسبه شاخص های مورد مطالعه
۸۶ ۱-۴ مقدمه
۸۶ ۲-۴ محاسبه شاخص تراکم تجاری
۸۶ ۱-۲-۴ شاخص تراکم تجاری صادرات
۹۵ ۲-۲-۴ شاخص تراکم تجاری واردات
۱۰۱ ۳-۴ محاسبه شاخص تکمیل تجاری
۱۰۱ ۱-۳-۴ شاخص تکمیل تجاری صادرات

۱۰۵ ۴-۳-۲- شاخص تکمیل تجاری واردات
۱۰۷ ۴-۴- محاسبه شاخص جانبداری تجاری
۱۱۰ ۴-۵- محاسبه شاخص خلق تجارت
۱۱۴ ۴-۶- محاسبه شاخص انحراف تجارت

فصل پنجم

۱۱۶ خلاصه، نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۲۹ فهرست منابع و مآخذ

فهرست جداول

- ۱۷ جدول (۱-۲) جمعیت و مساحت کشورهای عضو گروه در سال ۲۰۰۸
- ۱۸ جدول (۲-۲) تولید ناخالص داخلی و سرانه آن در کشورهای عضو و جهان در سال ۲۰۰۸
- ۱۹ جدول (۳-۲) صادرات کشورهای گروه D-8 به جهان (۱۹۹۰-۲۰۰۷)
- ۲۰ جدول (۴-۲) واردات کشورهای گروه D-8 از جهان (۱۹۹۰-۲۰۰۷)
- ۲۱ جدول (۵-۲) تجارت کشورهای عضو گروه هشت در سال ۲۰۰۶
- ۲۲ جدول (۶-۲) ماتریس مبادلاتی کشورهای عضو گروه هشت (صادرات A به J)
- ۲۵ جدول (۷-۲) ویژگی های کلی کشورهای عضو گروه D-8
- ۲۶ جدول (۸-۲) اطلاعات اساسی کشور اندونزی
- ۲۸ جدول (۹-۲) مبادلات بازرگانی کشور اندونزی با جهان
- ۲۸ جدول (۱۰-۲) مهمترین اقلام وارداتی اندونزی از جهان در سال ۲۰۰۷
- ۲۸ جدول (۱۱-۲) مهمترین اقلام صادراتی اندونزی به جهان در سال ۲۰۰۷
- ۲۹ جدول (۱۲-۲) تراز بازرگانی ایران و اندونزی از سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۳۸۷
- ۲۹ جدول (۱۳-۲) مهمترین اقلام صادراتی ایران به اندونزی در سال ۱۳۸۶
- ۲۹ جدول (۱۴-۲) مهمترین اقلام وارداتی ایران از اندونزی در سال ۱۳۸۶
- ۳۰ جدول (۱۵-۲) مهمترین اقلام صادراتی ایران به اندونزی در سال ۱۳۸۷
- ۳۰ جدول (۱۶-۲) مهمترین اقلام وارداتی ایران از اندونزی در سال ۱۳۸۷
- ۳۲ جدول (۱۷-۲) اطلاعات اساسی کشور مالزی
- ۳۴ جدول (۱۸-۲) تراز بازرگانی ایران و مالزی از سال ۱۳۷۳ لغایت ۱۳۸۷
- ۳۴ جدول (۱۹-۲) صادرات نفت خام جمهوری اسلامی ایران به مالزی طی سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۶
- ۳۵ جدول (۲۰-۲) مهمترین اقلام صادراتی ایران به مالزی در سال ۱۳۸۶
- ۳۵ جدول (۲۱-۲) مهمترین اقلام وارداتی ایران از مالزی در سال ۱۳۸۶
- ۳۶ جدول (۲۲-۲) مهمترین اقلام صادراتی ایران به مالزی در سال ۱۳۸۷
- ۳۶ جدول (۲۳-۲) مهمترین اقلام وارداتی ایران از مالزی در سال ۱۳۸۷
- ۳۷ جدول (۲۴-۲) مبادلات بازرگانی مالزی با جهان
- ۳۷ جدول (۲۵-۲) مهمترین اقلام صادراتی مالزی به جهان در سال ۲۰۰۷
- ۳۷ جدول (۲۶-۲) مهمترین اقلام وارداتی مالزی از جهان در سال ۲۰۰۷
- ۳۹ جدول (۲۷-۲) اطلاعات اساسی ترکیه
- ۴۲ جدول (۲۸-۲) مبادلات بازرگانی کشور ترکیه با جهان

- جدول (۲-۲۹) مهمترین اقلام صادراتی ترکیه به جهان در سال ۲۰۰۸ ۴۲
- جدول (۲-۳۰) مهمترین اقلام وارداتی ترکیه از جهان در سال ۲۰۰۸ ۴۲
- جدول (۲-۳۱) تراز بازرگانی ایران و ترکیه از سال ۱۳۷۹ تا دو ماهه ۱۳۸۸ ۴۳
- جدول (۲-۳۲) مهمترین اقلام صادراتی ایران به ترکیه در سال ۱۳۸۷ ۴۳
- جدول (۲-۳۳) مهمترین اقلام وارداتی ایران از ترکیه در سال ۱۳۸۷ ۴۳
- جدول (۲-۳۴) صادرات نفت خام ایران به ترکیه طی سالهای ۲۰۰۰-۲۰۰۸ ۴۳
- جدول (۲-۳۵) مقدار گاز صادراتی ایران به ترکیه طی سالهای ۲۰۰۲-۲۰۰۸ ۴۴
- جدول (۲-۳۶) آمار صادرات و واردات ایران از بازارچه های مشترک مرزی با ترکیه طی سالهای ۸۷-۸۵ ۴۴
- جدول (۲-۳۷) اطلاعات اساسی کشور پاکستان ۴۵
- جدول (۲-۳۸) تراز بازرگانی ایران و پاکستان از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۷ ۴۸
- جدول (۲-۳۹) مهمترین اقلام صادراتی ایران به پاکستان در سال ۱۳۸۷ ۴۸
- جدول (۲-۴۰) مهمترین اقلام وارداتی ایران از پاکستان در سال ۱۳۸۷ ۴۸
- جدول (۲-۴۰) صادرات نفت خام جمهوری اسلامی ایران به پاکستان طی سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۶ ۴۹
- جدول (۲-۴۱) مبادلات بازرگانی کشور پاکستان با جهان ۴۹
- جدول (۲-۴۲) مهمترین اقلام صادراتی پاکستان به جهان در سال ۲۰۰۷ ۴۹
- جدول (۲-۴۳) مهمترین اقلام وارداتی پاکستان از جهان در سال ۲۰۰۷ ۵۰
- جدول (۲-۴۴) اطلاعات اساسی کشور مصر ۵۱
- جدول (۲-۴۵) مهمترین اقلام صادراتی ایران به مصر ۵۳
- جدول (۲-۴۶) مهمترین اقلام وارداتی ایران از مصر ۵۳
- جدول (۲-۴۷) تراز بازرگانی ایران و مصر از سال ۱۳۷۹ لغایت ۱۳۸۶ ۵۳
- جدول (۲-۴۸) مبادلات بازرگانی مصر با جهان ۵۴
- جدول (۲-۴۹) مهمترین اقلام صادراتی مصر به جهان ۵۴
- جدول (۲-۵۰) مهمترین اقلام وارداتی مصر از جهان ۵۴
- جدول (۲-۵۱) اطلاعات اساسی کشور بنگلادش ۵۶
- جدول (۲-۵۲) تراز بازرگانی ایران و بنگلادش از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۷ ۵۹
- جدول (۲-۵۳) مهمترین اقلام صادراتی ایران به بنگلادش در سال ۱۳۸۷ ۵۹
- جدول (۲-۵۴) مهمترین اقلام وارداتی ایران از بنگلادش در سال ۱۳۸۷ ۵۹
- جدول (۲-۵۵) مبادلات بازرگانی کشور بنگلادش با جهان ۵۹
- جدول (۲-۵۶) مهمترین اقلام صادراتی بنگلادش به جهان در سال ۲۰۰۷ ۶۰

- ۶۰ جدول (۲-۵۷) مهمترین اقلام وارداتی بنگلادش از جهان در سال ۲۰۰۷
- ۶۱ جدول (۲-۵۸) اطلاعات اساسی کشور جمهوری فدرال نیجریه
- ۶۴ جدول (۲-۵۹) مبادلات بازرگانی ایران و نیجریه
- ۶۴ جدول (۲-۶۰) مهمترین اقلام صادراتی ایران به نیجریه در سال ۱۳۸۷
- ۶۴ جدول (۲-۶۱) مهمترین اقلام وارداتی ایران از نیجریه در سال ۱۳۸۷
- ۶۴ جدول (۲-۶۲) مبادلات بازرگانی نیجریه با جهان
- ۶۵ جدول (۲-۶۳) مهمترین اقلام صادراتی نیجریه به جهان در سال ۲۰۰۷
- ۶۵ جدول (۲-۶۴) مهمترین اقلام وارداتی نیجریه از جهان در سال ۲۰۰۷
- ۸۸ جدول (۴-۱) شاخص تراکم تجاری صادرات و واردات ۲۰۰۷-۱۹۹۰
- ۸۹ جدول (۴-۲) شاخص تراکم تجاری صادرات ایران با کشورهای عضو D-8
- ۸۹ جدول (۴-۳) شاخص تراکم تجاری صادرات ترکیه با کشورهای عضو D-8
- ۹۰ جدول (۴-۴) شاخص تراکم تجاری صادرات پاکستان با کشورهای عضو D-8
- ۹۰ جدول (۴-۵) شاخص تراکم تجاری صادرات اندونزی با کشورهای عضو D-8
- ۹۱ جدول (۴-۶) شاخص تراکم تجاری صادرات مالزی با کشورهای عضو D-8
- ۹۱ جدول (۴-۷) شاخص تراکم تجاری صادرات مصر با کشورهای عضو D-8
- ۹۲ جدول (۴-۸) شاخص تراکم تجاری صادرات بنگلادش با کشورهای عضو D-8
- ۹۲ جدول (۴-۹) شاخص تراکم تجاری صادرات نیجریه با کشورهای عضو D-8
- ۹۷ جدول (۴-۱۰) شاخص تراکم تجاری واردات ایران با کشورهای عضو D-8
- ۹۷ جدول (۴-۱۱) شاخص تراکم تجاری واردات ترکیه با کشورهای عضو D-8
- ۹۸ جدول (۴-۱۲) شاخص تراکم تجاری واردات پاکستان با کشورهای عضو D-8
- ۹۸ جدول (۴-۱۳) شاخص تراکم تجاری واردات اندونزی با کشورهای عضو D-8
- ۹۹ جدول (۴-۱۴) شاخص تراکم تجاری واردات مالزی با کشورهای عضو D-8
- ۹۹ جدول (۴-۱۵) شاخص تراکم تجاری واردات مصر با کشورهای عضو D-8
- ۱۰۰ جدول (۴-۱۶) شاخص تراکم تجاری واردات بنگلادش با کشورهای عضو D-8
- ۱۰۰ جدول (۴-۱۶) شاخص تراکم تجاری واردات نیجریه با کشورهای عضو D-8
- ۱۰۳ جدول (۴-۱۷) شاخص تکمیل تجاری صادرات ۲۰۰۶-۱۹۹۵
- ۱۰۶ جدول (۴-۱۸) شاخص تکمیل تجاری واردات ۲۰۰۶-۱۹۹۵
- ۱۰۹ جدول (۴-۱۹) شاخص جانبداری تجاری ۲۰۰۶-۱۹۹۵
- ۱۱۲ جدول (۴-۲۰) شاخص خلق تجارت ایران ۲۰۰۵-۱۹۹۳

فهرست نمودارها

۹۳	نمودار ۱-۴ شاخص تراکم تجاری صادرات ایران با گروه D-8
۱۱۲	نمودار ۲-۴ خلق تجارت برای ایران

فصل اول

اهمیت موضوع، سوالات و فرضیات تحقیق

۱-۱- اهمیت موضوع

جهانی شدن اقتصاد، آزادسازی تجاری و کوچکتر شدن دنیا به علت پیشرفت های علمی، فناوری و آنچه که به نام عصر انفجار اطلاعات معروف است، از ویژگی های مهم عصر حاضر می باشد.^۱ با وجود حرکت سریع دنیا در تبدیل شدن به دهکده جهانی، از اهمیت رویکرد به بلوک ها، تشکل ها و ترتیبات اقتصادی و تجاری بین کشورها کاسته نشده است. انگیزه هایی همچون افزایش تجارت، نیل به کسب منافع رفاهی، همکاری های متقابل در زمینه های تجاری- اقتصادی، افزایش قدرت چانه زنی در مسایل سیاسی، اقتصادی و تجاری با کشورها و گروه های فرامنطقه ای، تأمین ملاحظات امنیتی و سیاسی و انجام همکاری های بیشتر در زمینه های رشد و توسعه و افزایش سرمایه گذاری از جمله عوامل روی آوردن به یکپارچگی های اقتصادی است. علاوه بر موارد فوق، بعد جدید و مهم دیگری پس از اتمام دور مذاکرات اروگوئه و تأسیس سازمان جهانی تجارت در سال ۱۹۹۵ به ابعاد فوق افزوده شده است و آن هم نقش این ترتیبات در آماده سازی کشورها برای استفاده از فرصت ها و تجهیز آنان برای فایق آمدن بر مشکلاتی می باشد که نظام جدید تجارت جهانی فراروی کشورها و بالاخص کشورهای در حال توسعه قرار داده است. از این ترتیبات می توان برای سهولت ادغام در نظام جدید تجارت بین الملل استفاده نموده و از مزایای این نظام در خصوص دسترسی به بازارها به نحو بهتری استفاده کرد.

از اواخر قرن بیستم میلادی، جهان دستخوش تحولات عمیق و شگرفی در روابط سیاسی، اقتصادی و تجاری گردیده است. جهان حاضر در فرایند گذار از عصر ژئوپولتیک (موقعیت های جغرافیایی- سیاسی) به عصر ژئواکونومیک (موقعیت های جغرافیایی- اقتصادی) می باشد. بر این اساس تشکیل پیمان های منطقه ای گوناگون در قالب همکاری های اقتصادی- تجاری صورت گرفته است.^۲

تشکیل موافقتنامه های ترجیحی تجارت (PTAs) پیرامون چند قطب تجاری یعنی جامعه اروپا، ژاپن و ایالات متحده امریکا و تخصیص سهم عمده تجارت جهانی به این بلوک ها، کشورهای در حال توسعه را به تشکیل اتحادیه های منطقه ای بین خودشان ترغیب نموده که در صورت موفقیت چنین اتحادیه هایی ساختار تجارت جهانی تغییرات قابل توجهی پیدا خواهد کرد.^۳

خوشبختانه کشورهای اسلامی نیز از این امر غافل نمانده اند. یکی از راهکارهایی که می تواند تجارت خارجی کشورهای اسلامی را با یکدیگر افزایش دهد منعقد کردن قراردادهای همکاری دو یا چند جانبه بین کشورهای اسلامی است. در این پیمان نامه ها کشورهای اسلامی می توانند با توجه به ساختار اقتصادی و فرهنگی خود بسیاری از موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای بر سر راه تجارت را حذف کرده و بازرگانی خارجی خود را تسهیل نمایند. بر همین اساس استفاده از تشکیلاتی چون سازمان همکاری های اقتصادی (ECO)،

^۱ ناخب و صادقی یارندی، ۱۳۸۵، ص ۲۶۱

^۲ حسن پور، ۱۳۸۵، ص ۱

^۳ شهشهانی، ۱۳۷۴، ص ۴

شورای همکاری های خلیج فارس (GCC)، اتحادیه مغرب عربی (AWU) و گروه هشت کشور اسلامی (D-8) می تواند مفید واقع شود.

با مطالعه ساختار اقتصادی کشورهای اسلامی می توان به این نکته رسید که اغلب کشورهای اسلامی، کشورهای در حال توسعه با درآمد متوسط هستند که عمدتاً صادرات آنها وابسته به صادرات مواد اولیه مانند نفت خام و محصولات کشاورزی است و تولیدات کارخانه ای سهم کوچکی از صادرات آنها را تشکیل می دهد. تک محصولی بودن اقتصاد این کشورها موجب شده است که آن ها در مقابل شرکت های بین المللی و تغییرات نسبی قیمت های جهانی این محصولات آسیب پذیر باشند و چنین عواملی تأثیرهای زیانباری بر اقتصاد آن ها داشته است. لازم به ذکر می باشد که این کشورها مدت هاست به مشکلات ناشی از تک محصولی بودن اقتصادشان پی برده اند و سعی دارند که با متنوع کردن تولیدات خود اقتصادشان را بازسازی نمایند.^۴

همان طور که پیشتر اشاره شد، برای کشورهای در حال توسعه که آمادگی ورود ناگهانی به تجارت آزاد را ندارند همگرایی اقتصادی منطقه ای می تواند موثرترین راه برای گشودن تدریجی اقتصادهای ملی این قبیل کشورها و ادغام آن ها در اقتصاد جهانی باشد. در چنین شرایطی می توان با حذف موانع تجاری در اقتصاد منطقه، دسترسی شرکت ها به بازارهای وسیع تر را امکان پذیر نموده و حتی موانع موجود بر سر راه انتقال سرمایه و تکنولوژی در محدوده منطقه را مرتفع کرد. تجارت آزاد در محدوده منطقه می تواند بی ثباتی ناشی از تغییرات دوره ای در سیاست های گمرکی کشورها را از بین ببرد و یا به حداقل تبدیل کند و در نتیجه با تضمین دسترسی شرکت ها به بازارهای گسترده تر، اطمینان خاطر لازم را برای سرمایه گذاری ایجاد نماید. همچنین این همگرایی ها می تواند تا حد قابل توجهی پاسخگوی انتظارات شرکت ها برای افزودن بر قابلیت رقابت در سطح جهان باشند.

همان گونه که تاریخ نشان می دهد، اوج منطقه گرایی نیمه دوم دهه ۸۰، دهه ۹۰ میلادی و دهه جاری می باشد به طوری که روند غالب دهه های اخیر را می توان منطقه گرایی دانست. بر اساس گزارش سازمان جهانی تجارت تا دسامبر ۲۰۰۲، ۲۵۰ توافق منطقه ای به WTO گزارش شده که ۱۲۵ مورد آن بعد از سال ۱۹۹۵ بوده است.^۵

طولانی شدن آخرین دور مذاکرات موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT)، کشورها را بر آن داشت تا به منطقه گرایی به عنوان راه حلی برای دشواری های اقتصاد و تجارت خارجی روی آورند. چرا که آزادسازی به شیوه منطقه گرایی کم هزینه تر و قابل دسترس تر از جهانی شدن است و در واقع منطقه گرایی واکنشی منطقی به فرآیند جهانی شدن می باشد. زیرا منطقه گرایی در کشورهای در حال

^۴ غلامی، ۱۳۸۴

^۵ رحمانی، ۱۳۸۴، ص ۸

توسعه درون گرا، به عنوان میدان آزمایشی اولیه برای ورود به صحنه رقابت های بین المللی، دارای اهمیت است.

تجربه منطقه گرایی گویای آن است که منطقه گرایی در میان گروه کشورهای توسعه یافته، با موفقیت، در میان گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، با موفقیت نسبی و در میان گروه کشورهای در حال توسعه غالباً با عدم موفقیت مواجه بوده است.^۶

مطالعه ترتیبات و تشکل های منطقه ای نشان می دهد که دلایل و انگیزه های متفاوتی می تواند باعث شکل گیری این تشکل ها گردد. اگرچه در گذشته این قطب ها بیشتر با انگیزه سیاسی شکل می گرفت ولی اکنون انگیزه های اقتصادی و بالاخص تجاری، قوت بیشتری گرفته اند. به طور کلی سازمان های منطقه ای تلاش دارند با ایجاد امکانات مختلف از قبیل مقررات زدایی، آزاد سازی، تسهیل ترانزیت و ترتیبات ترجیحی منطقه ای اقتصاد منطقه را مورد حمایت قرار دهند. استفاده از این ابزارها ممکن است با هدف های متفاوتی همراه باشد. دلایلی چون دنبال کردن منافع اقتصادی، انگیزه های سیاسی- اجتماعی، نگرانی از انزوا در محیط تجارت بین الملل، تقویت و حمایت از صنایع نوپا و تثبیت اصلاحات اقتصادی داخلی را می توان از جمله علل این گرایش ها دانست.^۷

امروزه صدها سازمان همکاری اقتصادی در قالب مناطق آزاد تجاری، اتحادیه های گمرکی و موافقتنامه های ترجیحی تجارت در سطح جهان فعالیت می کنند که تشکیل بسیاری از آن ها کلید رشد و توسعه اقتصادی کشورهای عضو بوده است.^۸ اهمیت تجارت منطقه ای برای کشورهای در حال توسعه (از جمله ایران) جهت پیشبرد و حصول اهداف توسعه اقتصادی، افزایش توان اقتصادی ناشی از حصول درآمدهای ارزی به دست آمده از تجارت و سطوح بالاتر درآمد ملی، تأمین منابع لازم جهت افزایش سرمایه گذاری داخلی و قطع وابستگی به قطب های تجاری از طریق همکاری بین کشورهای منطقه که دارای ساختار اقتصادی مشابه می باشند، همچنین ایجاد و گسترش سازمان همکاری اقتصادی منطقه ای مانند شورای همکاری های خلیج فارس، سازمان همکاری های اقتصادی (ECO) و گروه D-8، بین ایران و کشورهای همسایه که زمینه را جهت دستیابی به منافع تجارت آزاد فراهم می آورند، موجب انتخاب این موضوع شده است.

از میان این ترتیبات و تشکل های صورت گرفته، D-8 جوان ترین آنهاست. لذا تحقیقات و پژوهش های زیادی در مورد این سازمان صورت نگرفته است. به همین دلیل در این پژوهش به بررسی منافع اقتصادی ایران از تجارت با کشورهای عضو گروه D-8 می پردازیم.

گروه D-8، متشکل از هشت کشور مسلمان در حال توسعه اسلامی شامل ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، اندونزی، مالزی، مصر و نیجریه است که رسماً در تاریخ ۱۵ ژوئن ۱۹۹۷ (برابر با ۲۵ خرداد

^۶- حسینی، ۱۳۸۶، ص ۱

^۷- رحمانی، ۱۳۸۴، ص ۱۱

^۸- ارباب، ۱۳۸۰، ص ۲

۱۳۷۶)، با برگزاری اولین اجلاس سران گروه در استانبول ترکیه آغاز به کار کرد. تقویت و ارتقای جایگاه کشورهای در حال توسعه در اقتصاد جهانی، متنوع ساختن و ایجاد فرصت های جدید در روابط تجاری، افزایش مشارکت در تصمیم گیری در سطح بین المللی و تأمین استانداردهای بهتر زندگی (رفاه عمومی) برای مردم کشورهای عضو از اهداف مهم گروه به شمار می رود. ولی هدف اصلی گروه D-8، توسعه اقتصادی- اجتماعی کشورهای عضو می باشد.^۹

در متن اعلامیه مصوب اولین اجلاس سران هشت کشور عضو، توافق شده است که به همکاری ها در زمینه تجارت، صنعت، کشاورزی، انرژی، توسعه منابع انسانی، پروژه های مخابراتی و اطلاع رسانی، طرح های توسعه روستایی، بانکداری و خصوصی سازی به ترتیب کشورهای مصر، ترکیه، پاکستان، نیجریه، اندونزی، ایران، بنگلادش و مالزی نظارت داشته باشند. بر اساس این اعلامیه، عضویت در گروه D-8 برای دیگر کشورهای در حال توسعه که به اهداف و اصول آن پایبند باشند امکان پذیر است و همچنین عضویت در آن، تأثیر در روابط دوجانبه یا چندجانبه کشورهای عضو با دیگر کشورها نداشته و مانعی نیز جهت عضویت آنان در سازمان های منطقه ای و بین المللی نخواهد بود.

از زمان تشکیل گروه D-8 تاکنون ۴ اجلاس در سطح سران کشورهای عضو و چندین نشست کارشناسی تشکیل شده است. چهارمین اجلاس سران به منظور بررسی تحولات اقتصادی بین المللی و اثرات آن بر گروه و ارزیابی پیشرفت های حاصل و توسعه فعالیت های گروه در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۸۲ (۱۸ فوریه ۲۰۰۴) در تهران برگزار گردید. نکته قابل توجه در بیانیه چهارمین اجلاس سران D-8 تأکید بر تجارت و سرمایه گذاری به عنوان کانون اصلی بسط همکاری های اقتصادی از طریق ایجاد موافقتنامه تجارت ترجیحی و سپس منطقه آزاد تجاری بین کشورهای عضو است.

نگاهی به تاریخچه فعالیت سازمان های منطقه ای نشان می دهد که این سازمان ها معمولاً با دو هدف تشکیل شده اند، اهداف ایدئولوژیک در یک سو و اهداف سیاسی، نظامی، اقتصادی و امنیتی در سوی دیگر. تاریخ نشان می دهد آن دسته از سازمان های منطقه ای که با اهداف صرف ایدئولوژیک تأسیس شده اند، در دستیابی به اهداف خود چندان موفقیتی کسب نکرده اند. نمونه عینی این مسئله پیمان ورشو است که نتوانست کشورهای بلوک شرق سابق را یکپارچه و همگون سازد. ولی در آن سو، ناتو به علت آنکه در پس تشکل خود هدف مهم تری را پیگیری می کرد، به نتیجه رسید. این هدف عبارت بود از ایجاد محیطی امن در اروپای غربی به منظور توسعه و رشد اقتصادی. همان طور که بیان گردید، گروه D-8 نیز اهدافی اقتصادی دارد. با این حال مطالعات نشان می دهد که مبادلات تجاری این کشورها قبل از تأسیس، در زمان تأسیس و پس از شکل گیری این پیمان همکاری، چندان رشدی نکرده است^{۱۰} و این رشد بسیار اندک می باشد. علت

^۹ - حسن پور، ۱۳۸۵، ص ۳

^{۱۰} - رحمانی، ۱۳۸۴، ص ۴۰

هم شاید تا اندازه ای روشن باشد. زیرا به علت کندی حرکت های همگرایی در گروه D-8 این سازمان نتوانسته است در تحقق اهداف خود گام بردارد.

با توجه به نکات بالا و یادآوری نام هشت کشور عضو که در نقاط مختلف قاره های آسیا و آفریقا پراکنده هستند، مشکلات زیر بر سر راه همکاری گسترده آنان وجود دارد:

- ناآگاهی اعضا از توانمندی های اقتصادی یکدیگر
- بعد مسافت و پراکندگی جغرافیایی
- بی نیازی به کالاها و تولیدات یکدیگر
- وجود موانع تعرفه ای و غیر تعرفه ای
- کمبود تسهیلات اعتباری برای تأمین مالی بهای صادرات یا واردات
- کیفیت پایین کالاهای تولیدی
- اختلافات داخلی و تیرگی روابط سیاسی برخی کشورهای عضو با همدیگر
- ناهمگونی شدید توسعه اقتصادی کشورهای مذکور.

اگرچه کلیه کشورهای عضو D-8 جزو کشورهای در حال توسعه می باشند ولی سطوح توسعه یافتگی آنها متفاوت است. به طوری که بعضی از کشورها (اندونزی، مالزی، ترکیه) در سطح بالاتری از توسعه نسبت به بقیه اعضا قرار دارند. به عنوان مثال اختلاف درآمد سرانه کشورهای عضو (مالزی ۴۷۹۷ دلار و نیجریه ۲۵۴ دلار در سال ۲۰۰۰) نسبتاً زیاد می باشد.^{۱۱} شاید این نکته در صورت اتخاذ تصمیمات با ضمانت اجرایی و فعال شدن این تشکیلات، بتواند این گروه همکاری را به یک گروه موفق تبدیل نماید.

در هر صورت این سؤال مهم مطرح است که تشکیل گروه D-8 چه نتایج و آثاری بر اقتصاد کشورهای عضو (با تمرکز بر اقتصاد ایران) داشته است. در این مطالعه به بررسی پاسخ این سؤال خواهیم پرداخت.

۱-۲- سؤال های تحقیق:

همان طور که گفته شد هدف این رساله بررسی آثار اقتصادی ناشی از تشکیل گروه D-8 در کشورهای عضو می باشد. لازم به ذکر است تمرکز این طرح به طور خاص، بر کشور ایران است.

مهم ترین سؤالات مطرح شده که در این پژوهش درصدد یافتن پاسخ آن ها هستیم عبارتند از:

- ۱- آیا سهم تجارت کشورهای عضو D-8 با یکدیگر، بیش از مشارکت و سهم آن ها در تجارت جهانی است؟ آیا تمایل تجاری کشورهای عضو به تجارت درون گروهی نسبت به تمایل تجاری این کشورها با سایر کشورهای جهان بیشتر است؟

^{۱۱} - صادقی یارندی و رحمانی، ۱۳۷۷، ص ۱۲۵

- ۲- آیا کشورهای عضو گروه D-8، مکمل تجاری یکدیگر می باشند؟ به عبارت دیگر آیا الگوی صادرات یک کشور با الگوی واردات کشور مقابل نزدیک و سازگار است؟
- ۳- آیا بین کشورهای عضو D-8 تجارت متقابل دوجانبه وجود دارد؟
- ۴- اثر خالص رفاهی حاصل از تشکیل گروه D-8 بر تجارت ایران چیست؟ به عبارت دیگر خلق تجارت و انحراف تجارت ناشی از عضویت ایران در این گروه چه مقدار بوده است؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق:

- فرضیات در نظر گرفته شده در این تحقیق عبارتند از:
- ۱- در کلیه کشورهای عضو گروه D-8، تمایل بیشتری به تجارت درون گروهی نسبت به سایر کشورهای جهان وجود دارد.
- ۲- پتانسیل مبادلاتی نسبتاً خوبی میان کشورهای عضو گروه D-8 وجود دارد. به عبارت دیگر این کشورها می توانند مکمل های تجاری خوبی برای یکدیگر باشند.
- ۳- تشکیل گروه D-8 و گسترش روابط تجاری میان اعضا، موجب انحراف واردات از تولیدکننده با هزینه بالا به تولیدکننده با هزینه پایین گردیده و لذا تخصیص منابع را بهینه می کند.

۱-۴- اهداف تحقیق:

همان طور که پیشتر اشاره شد، گروه D-8 از جمله جوان ترین سازمان های اقتصادی می باشد که تا به حال تحقیقات و پژوهش های زیادی در مورد آن صورت نگرفته است. بنابراین در این مطالعه، در حد توان به بررسی ابعاد مختلفی از تشکیل این گروه می پردازیم.

هدف این رساله بررسی آثار و نتایج حاصل از تشکیل گروه D-8 بر اقتصاد کشورهای عضو (با تمرکز بر اقتصاد ایران) می باشد. به عبارت دیگر قصد داریم به بررسی آثار ناشی از تشکیل این گروه بر اقتصاد، تجارت، صادرات و واردات کشورهای عضو بپردازیم.

۱-۵- روش شناسی

الف/ نوع روش تحقیق:

روش استفاده شده در این پژوهش، روش تجربی- توصیفی می باشد.

ب/ روش گردآوری اطلاعات و داده ها:

آمار و اطلاعات مورد نیاز درباره کشور ایران از گمرک جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار اتاق بازرگانی و صنایع و معادن، سالنامه های آماری مرکز آمار، نشریات سازمان مدیریت و برنامه ریزی، آمارهای منتشره